

Ilarie Voronca (1903–1946). De la Brăila la Paris*

Carol Iancu

Membru de onoare al Academiei Române

Profesorul Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române, este la originea proiectului organizării de simpozioane internaționale purtând numele renumitului medic, savant și promotor al iluminismului, Iuliu Barasch (1815–1863), pentru care el are o admirație justificată¹. Scopul acestor reuniuni științifice este de a pune în evidență contribuția evreilor la cultura și civilizația României în diferite domenii de activitate. Dat fiind că anul acesta comemorăm 120 de ani de la nașterea lui Ilarie Voronca (1903–1946), am propus ca prima ediție a Simpozionului internațional „Dr. Iuliu Barasch” să-i fie consacrată.

Inițiativa pe care am avut-o de a omagia poetul care a fost denumit „miliardarul de imagini” și care a afirmat, în 1926: „Eu, dintre toate NAȚIUNILE, aleg imagi-NAȚIUNEA”, a găsit un ecou favorabil la instanțele conducătoare ale Academiei Române. Iată de ce am putut organiza, împreună cu prof. Irinel Popescu și cu conf. univ. Felicia Waldman, colocviul internațional „Ilarie Voronca (1903-1946). De la Brăila la Paris”. Partenerii instituționali ai acestui eveniment au fost Academia Română, Centrul de Cercetări Interdisciplinare în Științe Umaniste și Sociale (CRISES) de la Universitatea „Paul Valéry” din Montpellier, Institutul Științific de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului (ISACCL) din București, Fundația Familia „Menachem H. Elias” (FFMHE) și B’nai Brith România (BBR). La sesiunea de deschidere au intervenit: acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, care l-a reprezentat pe

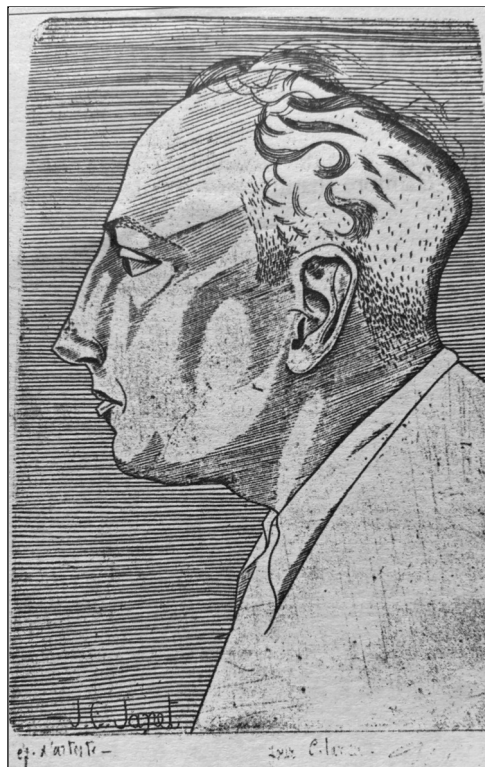
acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, Carol Iancu, director de cercetări la CRISES, membru de onoare al Academiei Române, Emil Constantinescu, președintele Consiliului științific al ISACCL, acad. Gabriela Marinoschi, președinta FFMHE, Felicia Waldman, președinta BBR, și Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române.

Expoziția „Ilarie Voronca (1903–1946)” din cadrul colocviului a fost pregătită de publiciștii și editorii Cosmin și Vladimir Pană, care au expus în mai multe vitrine fotografii, certificate, diplome, manuscrise, reviste și majoritatea cărților în limba română și franceză aflate în arhiva familiei scriitorului Sașa Pană (1902–1981), unul dintre principalii animatori ai mișcării de avangardă.

Colocviul a beneficiat de participarea unor universitari și cercetători, cunoscători și pasionați de opera lui Ilarie Voronca. O atenție deosebită a fost rezervată biografiei sale: Cosmin Pană a propus comunicarea *Edouard Ilarie Voronca. O cronologie bazată pe documente inedite din arhiva Sașa Pană*, cuprinzând numeroase imagini proiectate și comentate, iar Carol Iancu l-a evocat pe *Ilarie Voronca în perioada celui de Al Doilea Război Mondial*. Grație interviurilor pe care el le-a înregistrat cu Colomba Voronca, la Paris în 1975, cu doctorul Saul Axelrud, la Beziers în 1978, cu Suzette Mazenq, la Moyrazès la începutul secolului XXI, și unui ansamblu de corespondențe inedite, au fost dezvăluite noi aspecte din anii de „noapte și ceață”, când, în pofida hărțuielilor, Voronca a putut continua să scrie și chiar să publice, reușind împreună cu

*Alocuțiune rostită la Simpozionul internațional „Dr. Iuliu Barasch”, ediția I (13 octombrie 2023, Aula Academiei Române)

editorul său să ocolească cenzura guvernului colaboraționist de la Vichy. Protejat în satul Moyrazès de Elise și Jean Mazenq, o admirabilă familie de institutori rezistenți, el a făcut parte dintr-un *maquis* care a participat la eliberarea regiunii Aveyron. Tot Carol Iancu a citit comunicarea *Ilarie Voronca și Benjamin Fondane*, datorată lui Michael Finkenthal, profesor emerit la Universitatea ebraică din Ierusalim, care nu a putut fi prezent din cauza războiului declanșat de mișcarea teroristă Hamas. Analizând întâlnirile între acești doi poeți atât în România, cât și în Franța, autorul ajunge la următoarea concluzie: „Fondane rămâne în căutarea unui Dumnezeu aflat la Ierusalim...”, în timp ce „Ilarie Voronca nu avut niciodată intuiția acestei posibilități. Ambii au avut destine tragice: să fi fost aceasta o consecință a unui *sublim* prea adânc ascuns în sufletele celor doi poeți?” Vladimir Pană a tratat subiectul *Ilarie Voronca și grupul de la „unu”*, în care a insistat asupra crizei din anul 1931, când Voronca a fost exclus de la revista „unu” și când s-au format două curente, unul dirijat de Stephan Roll opus lui Voronca, altul condus de Geo Bogza, care îl apăra, iar „la mijloc într-o situație penibilă, se afla Sașa Pană”. Locul lui *Ilarie Voronca în avangarda românească* a fost prezentat de Ion Pop, profesor emerit la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, membru corespondent al Academiei Române, și principalul exeget al poetului. El a explicat că Voronca „a ajuns să ocupe foarte de timpuriu o poziție centrală” în avangarda românească, „atent la ce se petrecea în mișcarea modernistă franceză dar și în avangarda mai larg europeană”. Răzvan Vonceu, conferențiar la Universitatea București, a făcut o utilă trecere în revistă a studiilor consacrate creației literare a lui Voronca, citând printre alții, critici clasici (G. Călinescu, E. Lovinescu) și autori actuali (Ion Pop, Nicolae Manolescu, Dumitru Micu, Mihai Zamfir), reușind să elucideze pertinent sursele insolite ale avangardei. În sfârșit, Petre Răileanu, stabilit la Paris, scriitor și critic literar, în română și în franceză, a constatat în *Ilarie Voronca, metamorfoze și exil*, că trecerea poetului de la opera în limba română la cea în franceză s-a făcut „fără ruptură”. Actele acestui colocviu internațional coordonate de mine, vor apărea într-un volum la Editura Academiei Române. Mă limi-

*Ilarie Voronca văzut de Jean-Claude Janet.
Exemplar de autor cu o dedicație pentru Carol Iancu
(Copyright Carol Iancu)*

tez aici prin a prezenta extrase din introducerea pe care am făcut-o la deschiderea colocviului.

* * *

Ilarie Voronca, pe numele său adevărat Eduard Marcus, s-a născut la 31 decembrie 1903, la Brăila, unde a fost elev la școala primară. Licențiat al Facultății de Drept din București, în 1924, el n-a profesat avocatura (deși înscris la baroul din Ilfov, începând din 1925), lucrând la diferite companii de asigurări. După mai multe călătorii la Paris, unde a rămas câțva timp, el s-a stabilit definitiv în Franța în 1933, împreună cu soția sa Colomba, continuând să facă sejururi frecvente în România, până în 1938, când a obținut cetățenia franceză. El a participat la războiul declanșat de Germania nazistă în cadrul armatei franceze ca „aspirant-élève” de infanterie, fiind demobilizat în august 1940, după înfrângerea Franței (din luna mai). A început atunci pentru el o viață clandestină, refugiindu-se mai întâi la Marsilia, unde s-au stabilit temporar numeroși artiști și scriitori, printre care numeroși evrei. Arestările masive de evrei efectuate în vara anului 1942, la cererea autorităților germane, l-au obligat pe Voronca să părăsească marele oraș

mediteranean. El a reușit să se ascundă la Orpierre, în regiunea Alpilor, unde s-a angajat ca muncitor agricol într-o fermă și unde a rămas până în vara anului 1943, când a găsit un refugiu în satul Moyrazès, fiind găzduit și protejat, așa cum am amintit, de institutorii Elise și Jean Mazenq. Voronca a fost activ într-o rețea de rezistență, a revenit în octombrie 1944 la Paris, care între timp fusese eliberat de ocupația nazistă și unde a fost numit responsabilul emisiunilor în limba română la Radiodifuziunea franceză. Atunci când totul îl chema la o viață nouă, după un voiaj la București, unde a fost primit cu entuziasm (în presă au apărut aprecieri elogioase privind acest erou al Rezistenței franceze), el s-a sinucis la Paris, la 4 aprilie 1946.

Iată pe scurt destinul unui poet a cărui viață a fost curmată la 43 de ani, dar care ne-a lăsat o operă valoroasă, apreciată atât în România, cât și în Franța. Trebuie subliniat că printre scriitorii români care au reușit să se afirme în lumea literară occidentală și în limba franceză, cazul lui Ilarie Voronca este unul aparte, datorită unei duble orientări. El ocupă un loc eminent în constelația mișcării de avangardă, fiind în același timp unul dintre autorii angajați în „poezia umanitaristă”, îmbrățișând condiția celor umili, a tuturor celor excluși, oferind prin scrierile sale un mesaj de speranță pentru fericirea tuturor. Un poet al modernității, dar și un poet al iubirii.

Prima sa culegere de poeme cu titlul *Restriști*, a apărut în 1923, cu ilustrații ale pictorului Victor Brauner. Versurile sale sunt marcate de o melancolie plină de disperare, neliniștea poetului față de monotonia existențelor în orășelele de provincie, amintesc atmosfera *shtetel*-ului moldav din ciclul *Priveliști* al lui B. Fundoianu (Benjamin Fondane). În deceniul care a urmat, Voronca a publicat alte nouă plachete de versuri: *Colomba* (1927), un emoționant imn de dragoste în cinci cânturi, cu două portrete de Robert Delaunay, *Ulise* (1928), *Plante și animale* (1929) cu ilustrații de Constantin Brâncuși, *Brățara nopților* (1929), *Zodiac* (1930), *Invitație la bal* (1931), *Incantații* (1931), *Petre Schlemihl* (1932), *Patmos și alte șase poeme* (1933).

Colaborator activ la publicațiile de avangardă, „Contimporanul”, „Punct”, „unu”, „75HP”, „Integral”. Voronca a propus un nou limbaj poetic,

apropiat de pictura modernă practică de prietenii săi: Marcel Iancu, Victor Brauner, Jacques Hérold, M.H. Maxy. El este la originea unui curent poetic apropiat de Dada, dar care și-a păstrat originalitatea: „pictopoezia”. Platforma sa constructivistă și integralistă se regăsește în *Invitație la bal*, dragostea sa pentru natură în *Plante și animale*. La Paris a publicat în franceză volumele *Ulise* și *Petre Schlemihl*, cu titlurile *Ulysse dans la cité* (1933) cu un desen de Marc Chagall, și *Poèmes parmi les hommes* (1934). A colaborat la prestigioase reviste („Nouvelles littéraires”, „Cahiers du Sud”) și a publicat numeroase culegeri de poeme: *Permis de séjour* (1935), *La poésie commune* (1936), *La joie est pour l'homme* (1936), *Pater Noster* (1937), *Beauté de ce monde* (1939), *Contre Solitude* (1946) etc. În pofida angajamentului „umanitarist” care se degajă din poeziile sale în limba franceză, Voronca nu s-a îndepărtat complet de lumea imaginară, „suprarealistă”, atât de pregnantă la începuturile sale poetice. Acest lucru reiese din cărțile de proză poetică: *Lord Duveen ou l'Invisible à la portée de tous* (1941), *La Confession d'une âme fausse* (1942) sau *Souvenirs de la planète terre* (1945). În perioada petrecută la Moyrazès, el a putut continua scrierile sale, printre care *Le petit manuel du parfait Bonheur* (care a fost publicat postum, în 1973, la București, în franceză, dar și în traducere română, efectuată de Sașa Pană).

În anul 2011, la 65 de ani de la moartea poetului și la 17 ani după dispariția soției sale Colomba, am publicat în revista „Apostrof” (anul XII, nr. 6) datorită admirației pe care o port personalității și operei științifice și literare a Martei Petreu, redactor-șef al acestei reviste (până în acest an), 12 scrisori trimise de Voronca prietenului său, medicul Saul Axelrud (1912–1979), care mi le-a încredințat cu condiția să le fac publice după moartea Colombei Voronca (1904–1994). Aceste scrisori – până atunci inedite, apărute în dosarul *De ce s-a sinucis Voronca?* al revistei „Apostrof” – au dezvăluit pentru prima dată cauza imediată a sinuciderii lui Voronca, ultima, cea din 26 martie 1946, fiind o confesiune sfâșietoare privind hotărârea sa funestă. Cinci ani mai târziu, în 2016, a apărut la București – în traducerea românească pe care Vladimir Pană a efectuat-o – *Jurnalul sinuciderii*,

un text zguduitoare, pe care Colomba Voronca l-a transmis părintelui său, Sașa Pană (1902–1981). Acest Jurnal completează precedentă mea publicație care elucida misterul sinuciderii poetului. Alte corespondențe, pe care le voi publica în curând, aduc noi informații privind decizia sa fatală.

Ca poet, Voronca este prezent în contemporaneitate prin varietatea și actualitatea temelor abordate: iubirea (să reamintim imnul de dragoste *Colomba*, după modelul *Cântării cântărilor*), pasiunea pentru femeia idealizată (în *Mic manual de fericire perfectă*), dragostea pentru natură (mai ales în *Plante și animale*), însingurarea (îndeosebi în *Ulise*, unde subliniază singurătatea poetului în fața civilizației mașiniste).

Voronca, acest dezrădăcinat al peisajului danubian, a fost marcat de legendele populare românești – împreună cu Jacques Lassaigne a tradus în franceză o culegere de *Bocete* (*Les Chants du mort*) –, dar și de situația fragilă a comunității sale de origine, cu accente profetice

omniprezente în *Petre Schlemihl* (ajuns „Evreul rătăcitor”), și cu referințe implicite (în ciclul *Zodiac*), sau explicite (în *Interviul. Unsprezece povestiri*).

Prin opera sa în limba română și în limba franceză, prin traduceri în limba franceză ale unor mari scriitori români, prin emisiunile realizate la Radiodifuziunea franceză, Ilarie Voronca a contribuit la apropierea între cultura română și cultura franceză, realizând o adevărată punte spirituală, *de la Brăila la Paris*.

Notă

¹ Vezi: Irinel Popescu, Lucian-Zev Herșcovici (coordonatori), *Iuliu Barasch. Un iluminist în Țara Românească*, București, RAO distribuție, 2020, și Carol Iancu „Iuliu Barasch, un iluminist original”, „Academica”, Nr. 3, martie 2023, Anul XXXIII, 389, p. 24–33.